

Лариса ЧОРНОПИСЬКА

ПРОФЕСОР ЮРІЙ ШУМОВСЬКИЙ
(до 100-річчя з дня народження)

Серед плеяди вчених, імена яких повертаються в Україну, варто згадати й про Юрія Шумовського – священика, педагога та археолога.

Ю. Шумовський народився 23 березня 1908 року в селі Мирогощі Дубенського повіту на Волині в патріархальній 300-літній священичій родині. Його батьки – батько Федір Шумовський, митрофорний протоієрей, та мати – Марія Шумовська (з Цеховських), прагнули, щоб їхній найменший син Юрій пішов дорогою батька, став його спадкоємцем в рідному селі. Отож, після закінчення гімназії Юрій навчається в Духовній семінарії, згодом студіює теологію на православному богословському факультеті Варшавського університету. Навчаючись у



Варшаві, обдарований юнак, окрім богослов'я, виявляє живе зацікавлення археологією, зокрема з великим інтересом вивчає історичну археологію. Варшавський університет Шумовський закінчив у 1932 р., отримавши диплом магістра богослов'я.

Того ж 1932 р. у Варшаві Ю. Шумовський був рукоположений на священика. Відтоді починається активна пастирська, педагогічна, наукова та громадська діяльність Ю. Шумовського на різних теренах і при різних владах: на Волині (за Польщі до 1939) і при радянській владі до 1941 р., у Німеччині та Франції при гітлерівській окупації до 1944 р., згодом – в Африці (1951–1956).

У 1930-х роках, будучи священиком на Волині, а також викладачем української мови та літератури в середніх школах і технікумі, Ю. Шумовський, однак, найбільше уваги приділяв улюбленій археології, музейній та науково-дослідній праці. 1934 р. молодий богослов і науковець отримав місію делегата консерваторської служби Державного Археологічного музею у Варшаві. Це давало йому право вести розкопки на території всієї Волині, чим він і

Рис. 1. Юрій Шумовський (1908–2004)
Fig. 1. Juri Shumovs'ki (1908–2004)

займався до 1938 р. [Пастернак, 1961, с. 25]. Водночас Шумовський активно співпрацював з багатьма музеями та науковими осередками Польщі та закордону (Національним музеєм у Львові, Волинським музеєм у Луцьку, Краківською Академією наук та мистецтв). У радянські часи Юрій Федорович став співробітником Рівненського краєзнавчого музею; за гітлерівської окупації, рятуючи наукові скарби Волині, створив у Рівному Обласний археологічний музей та бібліотеку (ці інституції Шумовський очолював до 1944 р.). Впродовж цього короткого часу Шумовський написав низку наукових розвідок, здійснив низку розкопок і відкриттів, здобув цінні колекції артефактів, які збагатили музеї Волині та Польщі безцінним археологічним матеріалом. Найважливішою серед відкриттів археолога на цій території вважається знахідка решток мастодонта в с. Вілігори біля Рівного.

Деякий час зі статусом “Ді-пі” (біженця) Ю. Шумовський працював у Музеї доісторичної археології у Фрайбурзі (Німеччина) та в Інституті людини в Парижі. Власне, саме тоді на нього звернув увагу відомий археолог, професор Теодор Моно, запросивши до роботи у французькому інституті Чорної Африки в Судані, т. зв. ІФАН. У цьому інституті, працюючи в дуже складних умовах, Ю. Шумовський за два роки створив Археологічну секцію при Інституті в Судані. Відтоді доля українського вченого буде тісно пов’язана з цією країною. Щороку (упродовж 1951–1956 рр.) Ю.Шумовський організовував довготривалі розвідки в саванах, джунглях та пустелях Судану, керував стаціонарними археологічними розкопками та проводив антропологічні студії. Результатом цієї активної наукової праці була збірка, що складалась більше, аніж із 3000 цінних артефактів. Ця колекція стала основою фондів першого музею в Судані. Для суданців музей, який створив і очолив український вчений, став невичерпним джерелом для вивчення національної історії та культури, для науковців і туристів – центром для пізнання праісторії людини. Музейна археологічна збірка переконливо свідчить, що сім тисяч років тому Сахара була плодючою землею, але на межі 5 тисячоліття до н.е. клімат тут став засушливим. Це змусило мешканців краю мігрувати в пошуках джерел існування: води, рослин та тварин.

Сам Шумовський про це пише так: *“Африка, як і інші частини Земної кулі, пережила багато змін, географічних та кліматичних. Коли у нас в Європі панували зміни льодовикового періоду, тут рівнобічне чергувалися дощові періоди, від чого змінювались площі заселення першими людьми. Особливо територія Сахари свого часу була врожайною країною. З тієї пори залишилось багато кам'яних знарядь з найдавніших часів і культур як наприклад шельських і ашельських рубил величезних форм і розмірів, які можна знайти на кожному кроці: на поверхні піску, чи під ним, та чудові стріли з особливої передісторичної індустрії, яка знахо-*

диться лише в Сахарі і так званої “Атерієн”. Ця територія колись була заселена дуже густо людьми в палеолітичній і початках неолітичної доби, а в пізніших часах через неї йшли торговельні та військові шляхи зі Сходу та Північної Африки до Судану і Нігеру. Так, наприклад, в останніх часах як мною особисто, так і іншими археологами та дослідниками було відкрито безліч палеолітичних та неолітичних стоянок з різноманітною індустрією каменю, керамічні вироби з неоліту та протоісторичної доби з прекрасним орнаментом, якому

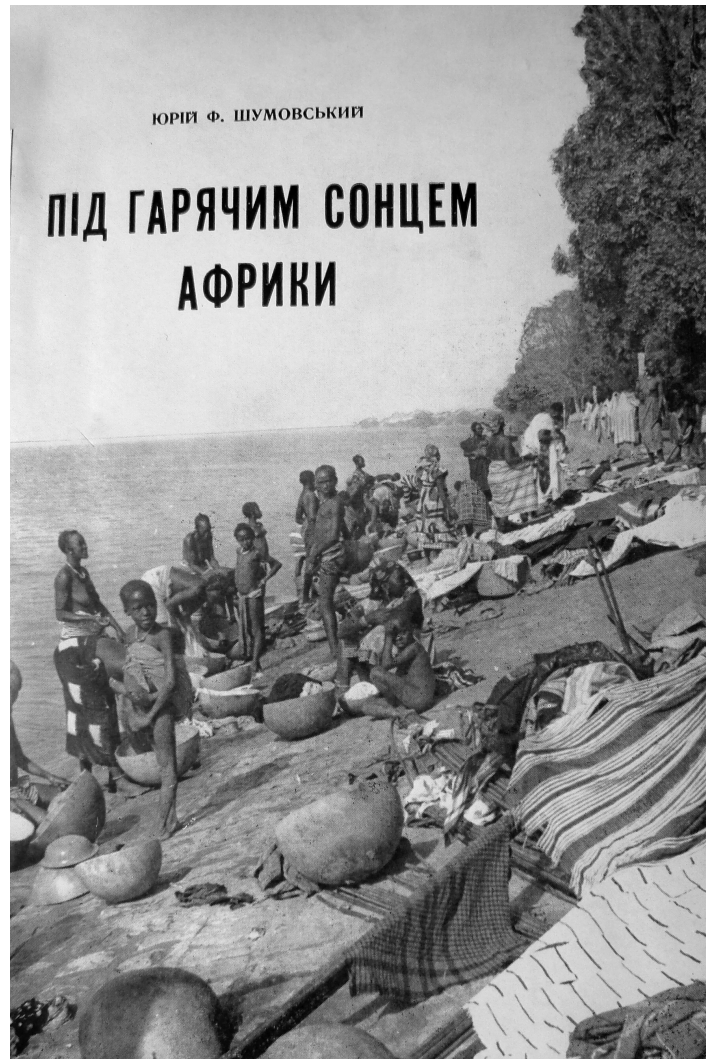


Рис. 2. Титульна сторінка праці Ю. Шумовського “Під гарячим сонцем Африки”

Fig. 2. Title page of J. Shumovs'ki's book “Під гарячим сонцем Африки”

можуть позаздрити часто наші старовинні і сучасні орнаменти на кераміці. По всій цій території від Північної Сахари і аж до самого Нігеру можна зустріти багато мегалітичних пам'яток камінних стовпів, стел та камінних плит, заповнені різноманітними малюнками та гравюрами як передісторичних та історичних часів, безліч великих та малих курганів, могил, старовинних осель тощо, з багатим археологічним та етнографічним матеріалом в характері речей домашнього вжитку або релігійних культів, які завдяки нашим дослідом становлять уже нині поважний матеріал і скарб музеїв” [Шумовський, 1956, с. 20–21].

Відомо, що деякий час Шумовський працював у секції археології та праісторії людини в місті Бамако. Тут, поблизу Бамако, над берегом Нігеру науковець відкрив чотири великі стоянки та дві майстерні палеолітичної доби – за характером та кількістю знайденого матеріалу одні з найбільших в Африці. Ще одне унікальне відкриття Ю. Шумовського на африканському континенті – печера в Корункорокале, недалеко від Бамако, де вчений впродовж кількох сезонів вивчав горизонти мезоліту і неоліту. У печері в Корункорокале виявлено 11 кістяків негроїдної раси, велику колекцію мікролітичних знарядь із кварцу, а також свідчення канібалізму її мешканців. Серед знахідок Ю. Шумовського, окрім печери в Корункорокане, ще кілька десятків печер, серед яких особливо цінними є гrotти з петрогліфами і настінними рисунками епохи неоліту.

Знахідки Ю. Шумовського стали темами його доповідей на кількох наукових форумах, зокрема, на Міжнародному археологічному конгресі у Алжирі в 1952 р., де учений виголосив три доповіді; на науковій конференції НТШ у Нью-Йорку тема доповіді “Джунглі та савани Судану”.

Археологічний матеріал, який зібрав Шумовським зі своїми колегами, свідчить, що група прасемітських племен проникла на територію Передньої Азії приблизно в 5-6 тис. до н.е. Інші племена рухались в долину ріки Ніл або район озера Чад, а берберське розгалуження племен залишилося на території Північної Африки.

На основі праць Ю. Шумовського, поєднавши археологічний та філологічний матеріал, вчені І. Дьяконов і Д. Ольдерогге висунули припущення, що прабатьківщиною семітських народів, як і народів, які розмовляють мовами лівійсько-берберської, давньоєгипетської, кушитської і чадської розгалужень семіто-хамітських мов, була Північна Африка, а точніше – територія теперішньої Сахари [Белова, 1979, с. 36-37; Культура народів ..., 1982, с. 30]. Проникнувши в Передню Азію, предки семітомовного населення розселилися на території Сирійської пустелі і по Аравійському півострові. Умови для життя і господарства були сприятливі. В ході міграції племена змішувалися з місцевим населенням іншої раси. В нових умовах впродовж III–I тисячоліть до н.е. на території Передньої Азії і Аравійського півострова склалися давні семітські мови. Отже, на основі археологічного матеріалу, зібраного Шумовським, порівняльна лінгвістика вкотре переконала нас в тому, що афразійська (семіто-хамітська) мовна спільнота являла собою певну культурну і мовну єдність до V тис. до н.е.

Цікаво, що до Шумовського багато науковців бачили у Африці сліди давніх цивілізацій, але висновки, до яких вони дійшли, не знаходили переконливого підтвердження за браком артефактів. Так, наприклад, Фаріні та бушмен Герт Лоу знайшли місто-привид – Зімбabwe, доктор Берчердс в 1947 р. переконався, що в Центральній Африці з глибокої давнини і аж до середніх віків добували руду і виплавляли метал, а місто Тімбукту в Малі було одним із найбагатших міст світу. Тут торгували золотом. Перші європейські дослідники Африки мріяли потрапити до Тімбукту, бо інтуїтивно усвідомлювали, що африканці, які добували руду на центральному нігерійському плато Баучі на початку I тис. до н.е., створили високу культуру, досвід якої необхідно вивчати [Бацалев, Варакин, 1999, с. 212–213].

Археологічні досягнення Ю. Шумовського важко переоцінити. Вчений був дійсним членом низки французьких наукових товариств, зокрема міжнародної Вільної академії наук в Парижі, міжнародного Африканського інституту в Лондоні, дійсним членом НТШ у діаспорі (з 1958 р.). Через хворобу Ю. Шумовський змушений був покинути такий плідний для нього як для науковця африканський континент і повернутися спершу в Європу, а згодом у США. У США Ю. Шумовський, маючи богословську освіту, отримав парафію і зайнявся

душпастирською діяльністю, водночас викладав в університетах Америки археологію, антропологію та етнологію.

Відзначаючи заслуги Ю. Шумовського в царині археології, не можна не сказати декілька слів про умови, в яких працювали експедиції вченого. Працю утруднювали не лише дикі звірі, але й різні стихійні явища: торнадо, урагани, спека чи проливні дощі.

З творчої спадщини Шумовського нам вдалося відшукати лише спогади “Зруйноване гніздо, чи історія однієї священицької родини на Волині” (рукопис зберігається в архіві Державного історико-культурного заповідника в м. Дубні), а також науково-популярну книгу “Під гарячим сонцем Африки”, видану у Вінніпезі 1956 р. українською мовою. В останній автор, описуючи звичаї і традиції африканців, неодноразово проводить загальнокультурні паралелі зі своєю далекою Батьківщиною. Так, описуючи базар в Мопті та килими з Гундаму, Шумовський відзначає: *“Тут продаються чудові вовняні та бавовняні килими, що кольорами трохи нагадують наші косівські чи заліщицькі. Килими з Гудаму нагадують наші волинські, пасясті”* [Шумовський, 1956, с. 64].

В автора немає й сліду якогось зверхнього ставлення до чужих і таких, несхожих на нас, представників африканських народів. Побачивши в місті Мопті місцевих вершників на арабських конях, Шумовський порівнює їх з українськими козаками: *“Ці постаті далекі від сучасної доби атому і техніки. Своєю красою вони нагадують давно минуле, природне, сміливе, вільне, степове. Так і пригадується: “Козаченько конем грає...”*. Якби не тюрбан, не чорне обличчя, не широка одежа, можна було б подумати, що тут віродився Чигирин козацької доби...” [Шумовський, 1956, с. 64]. І ще одна цитата, вже не пов’язана з Україною, де автор, не без гумору, описує як під час ярмарку, в ріці Нігер купалися зовсім голі жінки, не звертаючи жодної уваги на присутність чорношкірих чоловіків. *“Лиш білі зупиняються і приглядаються деталям чорної жіночої краси, наче щоб виявити свою відсталість. Коли в руках білого з’являється фотоапарат, жінки зараз же ховаються у воду або розкладають на себе одежу”* [Шумовський, 1956, с. 64].

Сьогодні, коли виповнюється 100 років з дня народження нашого славного співвітчизника Юрія Федоровича Шумовського, мусимо зізнатися, що його звивистий життєвий шлях і творча спадщина в Україні дуже мало відомі. Для популяризації цієї яскравої особистості, автора понад 30 наукових праць світового визнання, необхідно перекласти його роботи українською мовою і видати на Україні. Насамперед треба опублікувати збережений рукопис “Зруйноване гніздо, чи історія однієї священицької родини на Волині”, зібрати і перевидати інші праці вченого з українського періоду його наукової та суспільної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

Бацалев В., Варакин А.

1999 Тайны археологи. – Москва. – 312 с.

Белова А. Г.

1979 История арабского языка. – Москва. – 73 с.

Культура народов...

1982 Культура народов Востока. Очерки истории арабской культуры V–XV вв. – Москва. – 153 с.

Ланге, Пауль Вернер.

1990 Континент коротких теней. – Москва. – 218 с.

Пастернак Я.

1961 Археология Украины. – Торонто. – 789 с.

Шумовський Ю.

1956 Під гарячим сонцем Африки. – Вінніпег. – 171 с.